

Karel ČERNÝ – Petr SVOBODNÝ (eds.), *Velké dějiny zemí Koruny české: Tematická řada-Lékařství, Praha, Paseka 2023, 694 s.*
ISBN 978-80-7637-331-0.

Jak uvádějí samotní autoři, velká přehledová práce o českých dějinách lékařství přichází po dvaceti letech. Navazuje na původní dílo historiků dějin medicíny a průkopníků toho oboru u nás – Petra Svobodného a Ludmily Hlaváčkové. Na této knize, patřící do tematické řady Velkých dějin zemí Koruny české od nakladatelství Paseka, nyní spolupracovali s početným týmem. Vedle historiků se na knize podíleli i socioložka a lékaři, čímž se stává ukázkovým příkladem přínosné interdisciplinární spolupráce.

Úvodní kapitola (autor Karel Černý) obsahuje nejen přehled historie výuky dějin lékařství, ale i synteticky zpracovanou základní literaturu/bibliografii k tématu, což doposud v české historiografii dějin medicíny chybělo. Následují chronologicky řazené jednotlivé kapitoly – hlavy, z nichž každá začíná historickým kontextem daného historického období. Zde autoři uvádějí nejen důležité politické události, ale nastiňují i zásadní momenty a fenomény z kulturních a každodenních dějin v souvislosti se zdravím a lékařstvím. Jednotlivé kapitoly spojují společná sledovaná témata (vývoj a pokroky lékařské vědy, data o vývoji populace, kde nacházíme statistické údaje, jež jsou přínosné i pro demografii, dále vývoj zdravotnické profese a výuky lékařství).

Hlava první (autor Václav Smrčka) se věnuje období pravěku a dobovým chorobám. Popisovány jsou zejména vrozené vady či nemoci spojené s pracovní zátěží a zemědělstvím, k jejichž identifikaci byly využity především poznatky z archeologických výzkumů. Hlava druhá (autor David Tomíček) mapuje středověkou medicínu. Vysvětluje principy učení o čtyřech šťávách i teorii miasmů, představuje první česky psané lékařské texty a jejich autory, dvorní lékaře a věnuje se i klášterům a špitálům, jakožto prvním místům péče o nemocné. Neopomíná ani ostatní aktéry léčebného trhu – lazebníky, mastičkáře, alternativní léčitele či lidové lékařství, které přisuzovalo léčebnou moc amuletům a věřilo pověrám. Pokroky medicíny v době renesanční líčí hlava třetí (autorka Bohdana Divišová). Hypokratovsko – galenický humorální systém byl rozvíjen v teorii rovnováhy věcí vrozených a nevrozených. Zásadním zlomem bylo zařazení anatomie do univerzitní výuky lékařské vědy a následná první pitva, přelom znamenalo také rozšíření nové nemoci syfilis. Pro lékařskou profesi pak bylo významným milníkem zavádění funkce městských lékařů, prvních stálých placených míst. V době barokní, které se věnuje hlava čtvrtá (autor Karel Černý), dochází k rozvoji fyziologie, anatomie, pomůcek jako mikroskop či k změnám podoby klinické výuky, kdy již není jeden lékař a jeho učedník nad jedním pacientem, ale zavádí se skupinová výuka několika mediků nad lůžkem pacienta v nemocnici. Popisován je i fenomén spirituálního uzdravování, ve kterém se promítala tehdejší vzájemná podpora

církve a lékařů či lidové léčitelství, které naopak církev děsilo z důvodu možné hereze, jak je doloženo na konkrétním příkladě.

Hlava pátá (autorky Daniela Tinková, Ludmila Hlaváčková) mapuje medicínu v době osvícenství, která se vyznačuje opuštěním humorální teorie – šťávy nahrazují orgány, a postupným propojováním dosud oddělených disciplín lékařství – medicíny a chirurgie. Dochází k vývoji diagnostických postupů, kde je využíván doposud opomíjený smysl sluch a začíná se vyšetřovat pomocí poklepu a poslechu. Představeny jsou i koncepty týkající se veřejného zdravotnictví, jako byla například zdravotní policie Johana Petera Franka. Za osvícenství se stává důležitou zejména prevence, dochází k sanitaci veřejného prostoru, zavádí se nově objevená metoda očkování. V této kapitole jsou také popsány metody alternativních směrů medicíny jako je vznikající homeopatie Samuela Hahnemanna nebo hydroterapie Vincence Priessnitze. V dané kapitole jsou využity nejen statistické údaje o počtu lékařů či ranhojičů, ale rovněž i peněžní deníky lékařů, které jsou zdrojem informací nejen o cenách za ošetření pacienta, a tedy o dostupnosti lékařské péče, ale i o (ne) výnosnosti lékařské profese. Hlava šestá (autorky Daniela Tinková, Ludmila Hlaváčková) se věnuje krátkému, avšak pro české lékařství zásadnímu období mezi lety 1848 do roku 1882. Neopomíjí důležité objevy a nové techniky jako sterilizace, antibiotika či příčiny horečky omladnic. Pro lékařskou profesi v českých zemích vešel v platnost základní říšský zdravotní zákon, který zaváděl místa okresních, obecních a obvodních lékařů, která nabízela stálý plat. Finanční ohodnocení lékařů a jejich každodenní praxe jsou zde ilustrovány pomocí příkladu praxe doktora/lékaře Josefa Podlipského. Poslední část hlavy šesté popisuje snahu o jazykovou rovnoprávnost ve výuce na lékařské fakultě Univerzity Karlovy a její následné rozdělení na českou a německou část.

Hlava sedmá (autoři Petr Svobodný, Ludmila Hlaváčková) se věnuje lékařství v časovém období do konce první světové války. Přelom devatenáctého a dvacátého století je zde představován jako zlomový okamžik, a to zejména z důvodu rozvoje farmakologie a vývoje aspirinu. Byly objeveny hormony, krevní skupiny, chromozomy a princip dědičnosti, vynalezeny přístroje jako rentgen. Dále docházelo v lékařské vědě k oddělování specializovaných oborů z vnitřního lékařství. Samostatnými obory se tak staly psychiatrie, neurologie či dermatologie. V léčebné praxi se aplikují vědecko-technické novinky, ať už v boji proti tuberkulóze či při chirurgických zákrocích. Z pohledu pacientů bylo zásadní zavedení zdravotního pojištění. V této kapitole autoři upozorňují na to, že pro dané období jsou dostupné ve stále větším množství prameny osobní povahy, které nám usnadňují zaměřit se také na dějiny pacientů. Při popisu dějin vývoje lékařské fakulty, není opomíjena ani německá část.

Hlava osmá (autoři Hana Mášová, Petr Svobodný) popisuje snahu mladé Československé republiky vytvořit vlastní zdravotní zákon; úkol, který byl svěřen Státní zdravotní radě

spadající pod Ministerstvo veřejného zdravotnictví. Nemocnice se měla stát základním článkem péče o zdraví. Medicíně a zdravotnictví v době okupace a druhé světové války se věnuje hlava devátá (autoři Milan Novák, Michal V. Šimůnek). Němečtí lékaři pohlíželi na české zdravotnictví s despektem a nedůvěrou, čeští lékaři nesměli ošetřovat německé pacienty. Během protektorátní vlády také došlo k zavedení zákona o prevenci dědičných nemocí u obyvatelstva, které umožňovalo sterilizační zákroky. Hlava desátá (autor Petr Svobodný) popisuje zdravotnictví a medicínu v období komunistického režimu. Jedná se o období dalších pokroků lékařské vědy jako byla metoda transplantace, dialýza, vývoj antibiotik či přístrojů jako je magnetická rezonance nebo ultrazvuk. Velké novinky se objevují zejména v reprodukční medicíně – nově možnost umělého oplodnění, ale i hormonální antikoncepce či umělé přerušování těhotenství. Zásadní bylo zestátnění veškerých léčebných zařízení a přijetí zákona o ústavech národní péče, docházelo k spádovému rozdělení obyvatel mezi jednotlivá léčebná zařízení a zanikla tak možnost volby lékaře. Ti v daném období praktikovali paternalistický přístup k pacientům.

Závěrečná hlava jedenáctá (autoři Eva Křížová, Michal Anděl, Petr Svobodný) se zabývá transformací českého zdravotnictví pro roce 1989. Dané období autoři charakterizují jako specifické vzhledem ke změně vztahu mezi lékařem a pacientem. Nově se apeluje na práva pacientů – svobodnou volbu lékaře i zdravotnického zařízení. Rozvíjí se lékařská etika. Z pacienta se stává klient, který je aktivním spotřebitelem služeb zdravotnictví. Tato tržní ideologie byla dle autorů v českém prostředí představena a legitimizována jakožto opora demokracie a garance spravedlnosti. V této kapitole autoři v pasáži *Na cestě k budoucnosti: efektivita a meze současného českého zdravotnictví* objektivně věcně nastiňují dosavadní úspěchy i přešlapy aktuální medicíny a zdravotnictví, což rozhodně není pro historické publikace obvyklé.

Lékařství je nevšední přehledovou publikací nejen kvůli svému rozsahu a rozmanitému výběru pramenů. Nedrží se striktně pouze dějin medicíny, zachází například i do podrobností demografického vývoje obyvatelstva, v rámci léčebného trhu popisuje jeho veškeré aktéry, pozornost je věnována i často opomíjeným lékárníkům či alternativní medicíně a pochybným léčitelům. Díky zapojení pramenů osobní povahy jako jsou paměti či deníky, přibližuje čtenářům realitu lékařské praxe a tím se odlišuje od prací, které nabízejí převážně přehled zákonů a nařízení týkajících se zdravotnictví a medicíny. Autoři také inovativně zapojují pohled pacientů, čímž reagují na zahraniční trendy v sociálních dějinách medicíny, v poslední kapitole pak vzpomínky zdařile nahrazují statistické údaje. V rámci témat jako vysokoškolská výuka medicíny či profesní periodika a spolky autoři neopomíjejí německou lékařskou komunitu v českých zemích, což je velmi přínosná skutečnost vzhledem k jejímu významu, interakci s českými lékaři a vzájemným vlivům. Rozmanitý interdisciplinární kolektiv v této knize ukázal, že i přehledové práce lze pojmout inovativním způsobem

a vytvořit tak mimořádně pestrou publikaci, kterou bude čtenářstvo číst se zájmem, a nikoliv ji otevírat pouze pro vyhledání konkrétních informací.

Mgr. Barbora Rambousková

Ústav historických věd, Fakulta filozofická,

Univerzita Pardubice

barbora.rambouskova@student.upce.cz

ORCID: 0000-0002-8453-7774